

DÜNYA'DA FITOTERAPİ UYGULAMALARI VE TÜRKİYE'NİN OLANAKLARI

*Prof. Dr. Nurhayat SÜTLÜPİNAR
İ.Ü Eczacılık Fakültesi
Farmakognozi Anabilim Dalı*

Günümüzde alternatif tıp konuları arasında değerlendirilen fitoterapi, aslında birikimi, gelişimi ve uygulaması nedeniyle birçok tıp bilimine öncülük etmiştir. Kronolojik olarak da klasik tıp yöntemleri ve tıp kurallarına karşı bir alternatif değil, tam tersi diğer tedavi yöntemleri, fitoterapiye bir alternatif olarak gelişmişlerdir.

Gerek insan sağlığı ve gerekse doğa ve çevre sağlığı, fitoterapinin gerekliliğini güçlendirmektedir. Bugün, Dünya nüfusunun çoğunluğu için bitkiler, en seçkin ilaç kaynaklarından. Dünya'da doğal ilaçların tipik tüketicisi, genelde alım gücü fazla, eğitim düzeyi daha yüksek, kişiler olmaktadır.

Endüstrileşmiş ülkelerde, son yıllarda tıbbi bitki araştırmalarında büyük artış görülmektedir. Allium, Ginkgo, Hypericum veya Valeriana gibi fitofarmasötik preparatların, sentetik ilaçlarla aynı bilimsel standartlarda olduğu, çalışmalarla gösterilmiştir. Büyük farmasötik firmalar, yeni lider yapılar için bir kaynak olarak yüksek bitkilere yeniden ilgi göstermektedirler.

Bitkilerle tedavi (fitoterapi) soft bir tedavi

şeklidir. Mevcut kimyasal ilaçlarla tedavinin yani şimioterapinin yerine geçmesi söz konusu olamaz, ama tedavide kimyasal ilaçlara destek vermesi hem hastanın ve hem de doktorun birçok sıkıntısını ortadan kaldıracaktır.

Batı tıbbında tıbbi bitkilerin kullanımına yoğun bir geri dönüşün olduğu gözlenmektedir. Dünya nüfusunun dörtte üçü, kendi geleneksel ilaçlarını (esas olarak bitki kaynaklı) kullanmaya ve etkisine inanmaya, artan bir şekilde devam etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) , Dünya nüfusunun %80 inin

geleneksel tıba güvendiğini saptamıştır.

Prof. Dr. Nurhayat Sütlüpinar

WHO araştırma sonuçlarına göre, beş ülkeden fazla ülkede kullanılan ve ticarete bulunabilen bitkisel drogların sayısı 2000 civarındayken, tedavi amacıyla kullanılan bitkilerin sayısı 20.000 i bulmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, reçetelenmiş ilaçların%25 de doğal ürünlerden hareketle türevlenen maddelerden oluşmaktadır.

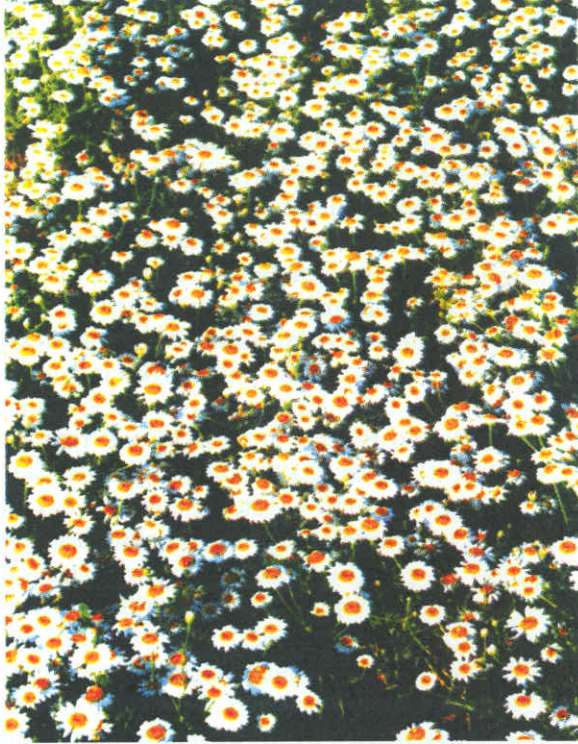
Rusya'da kullanılan ilaçların üçte birinden fazlası bitkisel kökenli olup, sentetik birçok ilacın ortaya atılmasına karşılık bu oran değişmemektedir.

Bitkisel preparatlar, kuvvetli folklorik bilgiye sahip ve bu gibi preparatların, kanuni olarak kolayca ruhsatlandırıldığı Almanya, Fransa ve İsviçre gibi ülkelerde çok yaygındır. Reçetelere yazılan her dört ilaçtan birinin, şifalı bir bitkiden türetilmiş olması veya bir bitki örnek alınarak bir bileşiğin formüle edilmesi, şifalı bitkilerin önemini anlamak için yeterlidir.

Dünya ülkeleri arasında bitkisel ilaç satışlarına ait veriler incelendiğinde (Tablo 1), Avrupa Birliği ülkelerinin 6 milyar dolarlık bir pazara sahip olduğu görülmektedir.

Avrupa Topluluğu'nda, özellikle Alman-

ya'da bilimsel kesinliğin vazgeçilmezliğini inkar etmeden bitkisel ilaçları muhafaza etmek ve onların yüzlerce yıllık deneyimini modern tıpla birleştirmek için güçlü bir eği-

lim vardır. Almanya'da her tıp öğrencisi geleneksel tedavi özellikle fitoterapi dersleri almak zorundadır. Almanya, fitoterapinin 1960'lardan bu yana yaygın olarak uygulandığı ve gelişme gösterdiği, aynı zamanda Avusturya, Fransa ve İsviçre gibi komşu ülkeleri de etkileyen, ilaçlarında %15 bitkisel drog veya ekstresi bulunan endüstrileşmiş bir ülkedir. İstatistiklere göre Alman'ların %75 i bitkisel ilaç taraftarıdır, doktorların %80 i bitkisel ilaçları düzenli olarak reçetelerine yazmaktadır. Almanya'da bitkisel ilaçların %80 i eczaneler tarafından yapılmakta ve %42 si ise reçeteli ilaçlar sınıfına girmektedir.

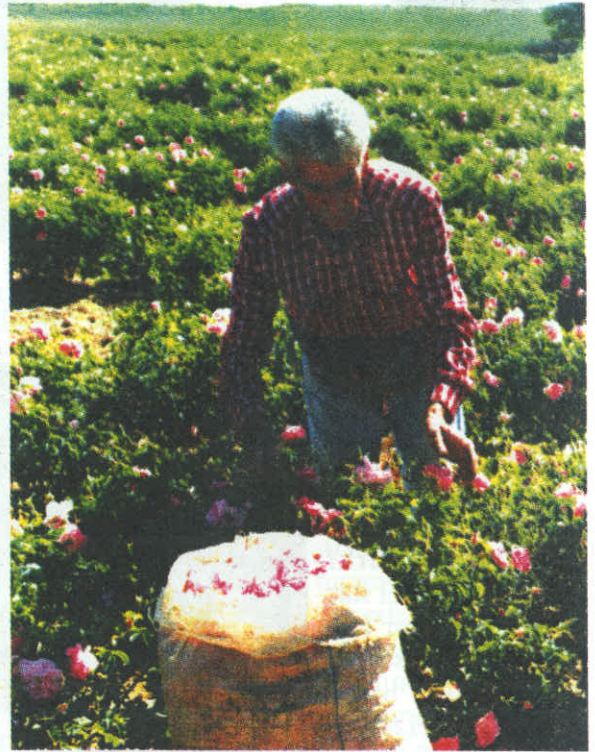
Avrupa pazarında bitkisel ilaçların toplam 5.5 milyar dolar olan satışına ait verilerde de (Tablo 2) Almanya %45 pazar payı ve 2.5 milyar dolar satış ile başı çekmektedir.

Avrupa'da en çok satılan fitoterapötikler listesinde (Tablo 3), Ginkgo biloba yaprak ekstresini içeren preparatlar önde gelmekte-

dir. Reçetelerde en sık yazılan fitoterapötiklerde yer alan diğer bitkiler arasında Aesculus hippocastanum (Atkestanesi), Crataegus sp. (Alıç), Hypericum perforatum (Sarıkantaron), Echinacea purpurea (Kirpiotu), Oenothera biennis (Güneş damlası, Eşekotu) ve Allium sativum (Sarmısak) dikkat çekmektedir.

Reçetelenmede, fitoterapötiklerin endikasyonlar açısından grafikte görüleceği gibi, en çok kardiovasküler hastalıklarda (% 27.2) ve solunum sistemi rahatsızlıklarında (% 15.3) tercih edildiği görülmektedir.

Belli şartlarda yararlı ve güvenli bitkisel ilaçların Avrupa'da şansı olurken, durum ABD'nde oldukça farklıdır. Bitkisel ürünler ve tıbbi bitkiler Amerika'da oldukça büyük bir iştir, ancak eczanelerde satışı yaygın değildir, sadece ürünün adı etiketlenmiş şekilde ve öncelikle "sağlıklı yiyecekler" dükkanlarında satılmaktadır.

Fitoterapötiklerin Türkiye'deki durumuna gelince, toplam ilaç pazarında 1996 verilerine göre % 6.9 luk bir paya sahip olduğu, bu payda hekim tarafından kabul gören preparatlardan 6-7 tanesinin bu pazarın % 30 unu

kapsadığı bildirilmiştir.

Son yıllarda Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi memleketimizde de biyolojik (doğal) kökenli ilaçlara karşı bir ilgi artışı meydana gelmiştir. Son 10 yıl içinde bitkisel ilaçlara

olan ilgi yeniden canlanmıştır. Bu akımın kaynağı, modern tıbbın çok pahalı olması, herşeyi tedavi etme yeteneğine sahip olamayışı ve birçok yan etkileri nedeniyle ortaya çıkmıştır, ama ne yazık ki Türkiye'de, bitkisel ilaçları yeniden canlandırmak isteyenlerin çoğu bilgili ve eleştirisel olmaktan çok uzak kişilerdir. Bitkisel ilaçları ve uygulamalarını iyi anlayabilmek için onların botanikini, kimyasını, farmakolojisini, teknolojisini ve klinik etkilerini bilmeliyiz. Halbuki Türki-

ye'de kendini Herbalist, Bitki özü uzmanı, Lokman hekim olarak tanınan yada aktar olan kişiler bu işlerle uğraşmaktadır. Ülkemizde satılan bitkisel çayların ithal izni ise, "ilaç olmadığı" görüşü ile Sağlık Bakanlığı denetimine girmeyip Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan alınmaktadır.

Tıbbi bitkilerle tedavi bir kültür ve gelenek varlığına dayanmaktadır. Yurdumuzda da halk ilaçları, eski devirlerde varolan ve bir geçmişe sahip illerde (İstanbul, Kayseri, Sivas, Van) bilinmekte, şehirleşme ise folklorik bilgileri yok etmektedir.

Köyler, folklorik tıp için doğru ve pratik bilgi kaynakları olup kırsal bölgelerde, köylüler çevreden temin edebildikleri bitkileri kullanarak basit rahatsızlıklarını tedavi etmektedirler. Bunlar genellikle çok tanınmış, yerli veya yabancı kökenli droglardır. Şehirlerde ise insanlar gazete, mecmua ve kitaplardan edindikleri bilgi veya yakınların öğütlerine göre tıbbi bitkilerden yararlanmaktadır. Bazan baharatçı veya aktarlar tarafından yönlendirilmektedirler.

Bilinçsizlikleri nedeniyle bitkilere bir kuratıcı gözüyle bakanların, her derde deva sananların yanısıra yanlış kullanmalar nedeniyle fitoterapi konusunda birtakım olumsuzluklar görülmektedir. Fakat en büyük olumsuzluk, bitkileri bilgisizce salt yüksek kazanç sağlayabilmek için hastalara öneren sorumsuz kişilerin uygulamalarıdır.

Bir tarafta terapötik yanlışlara yolaçabilen ve uygun olmayan tedavilerle, toksik bitkilerin tehlikelerini gözardı eden, aşırı vaatlerde bulunan, yanıltıcı reklamlar görülebilirken, diğer yandan tedaviye olan olumlu katkılara karşı bir tavır oluşmasına neden olabilen abartılı beklentiler veya çok katı istekler ortaya çıkabilmektedir.

Bitkilerle Tedavide Türkiye'nin Olanak-

ları

Bilimsel temele dayanan bitkisel ürünler üretmek, kalite kontrolü konusunda problemleri çözmek için eczacıların olduğu kadar tıp meslek sahiplerinin de kollektif gayretlerine gereksinme vardır. İnsanlığın sağlığı ve mutluluğu için bu girişimleri üstlenme zorunluluğu gereklidir.

Kanıtlanmış yararları olan standart bitkisel ilaçların, etkinlik, verimlilik ve güvenirliliğini koruyarak bitkisel ilaçların tıpta uygun bir yer almasının sağlanması için eczacıların daha fazla gayret göstermeleri gerekmektedir. Özellikle tıp doktorlarının bitkisel ilaçları benimsemesini sağlamak, ülkemizde fitoterapinin geleceğini belirleyecek bir kriter niteliğindedir.

Türkiye'de üçte biri endemik olmak üzere 9500 bitki cinsi yetişmektedir. Bunlardan 600 tür tedavi amacıyla kullanılabilir bitkilerdir. Fitoterapide kullanılan, ülkemizin ovasında tepesinde var olan birçok bitkinin ekonomiye katılması mümkündür. Yabancı bitkilerin yüksek miktarda toplanması ülkemiz florasını olumsuz etkilemektedir. Doğal kaynaklar korunarak tıbbi bitki yetiştirilmesi konusunda eczacı meslektaşlarımız bilgilenebilir ve bu konuyla ilgilenmelidir.

Tıbbi bitkilerin organize olarak ziraati yapılmalı ve bir standardizasyon sağlanmalıdır. Bu şekilde iyi, kaliteli ve bol miktarda drog elde edilerek ülke kaynakları değerlendirilebilecektir.

Diğer ülkelerde ilaç haline getirilmiş preparatı bulunan ya da yurdumuzda şifalı özellikleri nedeniyle bazılarında halk arasında da yararlanılan, dolayısıyla fitoterapötik haline getirilebilecek bitkilerimize örnekler (Tablo 4)de verilmiştir.

Öneriler:

Türk Farmakopesi'nde bitkisel droglar olmalı, artmalı ve herşeyden önce bu sağlanmalıdır.

Türkiye'nin AB'ine katılacak ülke adayı olması nedeniyle eczacı, Avrupa'yı örnek

alıp kazancı kendine aktarmalıdır, yoksa Amerika'da olduğu gibi, her ürün bulunacak ama yeri olan eczanede ve eczacının elinde değil de başka yer ve başka meslekten kişilerin kârı olacaktır.

Eczanede, halkın bitkisel tedavi hakkında sorunları yanıtlanarak danışmanlık yapılabilir, standardize edilmiş bitkiler, drog ve preparatlarla bilimsel ve güvenli bir hizmet verilebilir.

Bitkisel hammadde elde etmek ve ayrıca drog ihracatı ile eczacılara yeni gelir kaynakları sağlanabilir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre: Yabancı bitkilerden kazanç 1, Kültür bitkilerinden kazanç 2, Bitkisel hammadde (uçucu yağ, sabit yağ, zank, usare) halinde ise 3 misli olmaktadır. Türkiye'de yetişmekte olan bitkileri tam olarak değerlendirmek ve bitkilerle tedavi akı-

mına kaynak sağlamak ve yeni örnekler katmak eczacıların görevi olmalıdır.

Doğaya dönüş akımı, birçok Avrupa ülkesinde, önce basit tıbbi çaylarla kendini göstermiştir. Türkiye'de, bir yerden başlamalı, önce basit terkipleri aktardaki gibi değil, kontrolleri yapılmış ve standardize

edilmiş olarak hazırlanmalıdır. Yoksa preparat haline getirme işi yıllar ve para gerektirmektedir. 250 milyon dolar ve en az 10 yıllık araştırma süresine analitik, toksikolojik, farmakolojik ve klinik dosya hazırlamak gerekmektedir.

Halk arasında "şifalı ot" denen bitkiler, Sağlık Bakanlığı'nca ruhsatlandırmadan sonra ilaç formuna uygun bir biçimde eczanelerde satılabilmelidir. Daha öncede belirtildiği gibi, günümüzde ise Türkiye'de satılan bitkisel çayların ithal izni, "ilaç olmadığı" görüşüyle Sağlık Bakanlığı denetimine girmeyip Tarım ve Orman Bakanlığından alınmaktadır.

Ülkemiz de, insanımızın aktardan yada buralarda hazırlanmış ürünlerden almak yerine, eczanelerden fitoterapötikleri alacağı günlerin gelmesi sağlık açısından gereklidir.

Ülkemiz de, insanımızın aktardan yada buralarda hazırlanmış ürünlerden almak yerine, eczanelerden fitoterapötikleri alacağı günlerin gelmesi sağlık açısından gereklidir.

Tablo 1 - Bitkisel İlaç Satışları

(Kaynak: IMS* 1994 ve The Herbal Medical Database 1993)

Ülke	Milyon Dolar (Perakende fiat)
Avrupa Birliği Ülkeleri	6.000
Diğer Avrupa Ülkeleri	500
Asya	2.300
Japonya	2.100
Kuzey Amerika	1.500
Toplam	12.4 Milyar ABD \$

*IMS : Tıbbi İstatistikler Enstitüsü

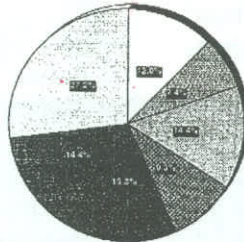
Tablo 2 - Avrupa Birliği'nde Reçetesiz Fitoterapötiklerin Satış Rakamları (Kaynak: IMS 1994)

Üye Ülke	Yıllık Satış Rakamları (Perakende Fiat)		
	Milyon \$	%	Kişi başına (\$)
Almanya	2.500	45.0	37.0
Fransa	1.600	29.0	28.0
İtalya	600	11.0	10.5
İngiltere	300	5.5	5.0
İspanya	230	4.5	6.0
Hollanda	100	2.0	6.5
Belçika	40	1.0	4.0
Diğerleri	130	2.0	4.5
Toplam	ABD\$ 5.500	100.0	17.40

Tablo 3 - Başlıca Avrupa Fitofarmasötikleri (Kaynak: The Herbal Medicinal Database 1993)

Ürün	Üretici	Fabrika Çıkış Fiyatı (Milyon \$)		Bitki
Tebonin	Schwabe	195		Ginkgo biloba
Ginsana	Pharmaton/Boehringer	50		Panax ginseng
Kwai	Lichtwer	40		Allium sativum
Efamol/Epogam	Scotia Pharm.	30		Oenothera biennis
Echinacin	Madaus	30		Echinacea purpurea

Bitkisel İlaç Avrupa Kategorileri

- Kardiyovasküler
- Solunum Sistemi
- Sindirim Sistemi
- Tonikler
- Topik preparatlar
- Hipnotik/Sedatif
- Diğerleri

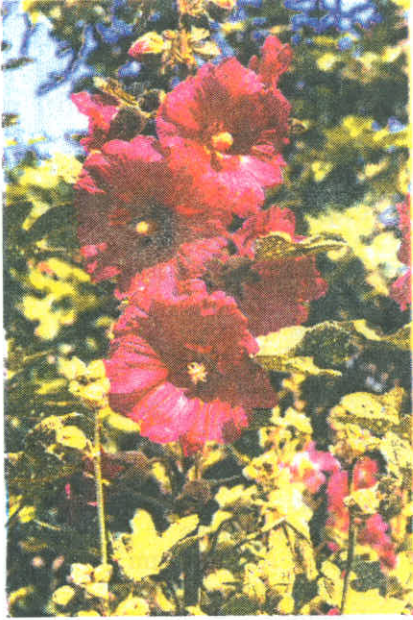
Tablo 4- Türkiye'de fitoterapötik hale getirilebilecek bitkiler

Bitki	Türkçe Adı	Kullanılan Kısım
Aesculus hippocastanum	Atkestanesi	Cortex, Semen
Allium cepa, A. sativum	Soğan, Sarmısak	Bulbus
Artemisia annua	Yavşanotu	Herba
Avena sativa	Yulaf	Fructus
Catharanthus roseus	Rozet	Herba
Ceratonia siliqua	Keçiboynuzu	Fructus
Colchicum spec.	Acıçiğdem, Güz çiğdemi	Semen, Comus

Crataegus spec.	Alıç, Yemişen	Folium cum Floribus, Fructus
Cucurbita pepo	Helvacı Kabağı	Semen
Cynara scolymus	Enginar	Folia
Datura stramonium	Tatula, Boruçiçeğı	Folia
Digitalis spec.	Yüksükotu	Folia
Foeniculum vulgare	Rezene	Fructus
Galanthus spec.	Kardelen	Bulbus
Glaucium spec.	Boynuzlu gelincik	Herba
Glycyrrhiza spec.	Meyan	Liquiritiae Radix, Liquiritiae Suc-
cus		
Gypsophila bicolor	Çöven	Saponariae albae Radix
Hedera helix	Orman sarmaşığı	Folia
Helichrysum spec.	Ölmezçiçek, Altınotu	Flores
Humulus lupulus	Şerbetçiotu	Strobili Lupuli
Hypericum spec.	Sarı kantaron	Herba
Juglans regia	Ceviz	Folia
Laurus nobilis	Defne	Folia, Fructus
Lavandula spec.	Lavanta, Karabaşotu	Flores
Leucojum aestivum	Akçabardak, Göl soğanı	Bulbus
Lipuidambar orientalis	Günnük, Sığala	Styrax Lipuidus
Matricaria chamomilla	Mayıs papatyası	Flores, Aetheroleum
Melissa officinalis	Oğulotu	Folia, Aetheroleum
Mamordica charantia	Kudretnarı	Fructus
Myrtus communis	Mersin	Folia
Ocimum basilicum	Fesleğen	Folia
Olea europea	Zeytin	Folia
Origanum, Satureja,	Kekik	Herba
Thybra, Thymus spec.		
Papaver rhoeas	Gelincik	Flores
Plantago spec.	Sinirliot, Yaraotu,	Flia, Semen
	Karnıyarıkotu	
Rosa canina	Kuşburnu	Fructus
Rosa damascena	Isparta gülü	Flores, Aetheroleum
Rosmarinus officinalis	Biberiye, Kuşdili	Folia, Aetheroleum

TÜRKİYE'DE YETİŞEN TIBBİ BİTKİLER

Kaynak : Prof. Dr. Turan Baytop - TÜRKÇE BİTKİ ADLARI SÖZLÜĞÜ

Alcea rosea
Maltepe - İstanbul

Alcea setosa
Yeşilköy - İstanbul

Allium amethystinum
Elmalı - Antalya

Allium ampeloprasum
Adana

Aloe vera
Demre - Antalya

Amanita muscaria
Riva - İstanbul

Amanita caesarea (yaşlı)
Kırklareli

Angelica sylvestris
Hamsiköy - Trabzon

Arnebia densiflora
Gürün - Sivas

Carduus nutans
Hekimdağ - Eskişehir

Colchicum macrophyllum
Bozburun, Marmaris - Muğla

Digitalis ferruginea
Uludağ - Bursa

Digitalis purpurea
İstanbul (yetiştirilmiş)

Fritillaria imperialis
Şemdinli - Hakkari

Iris lazica
Kalkandere - Rize

Laurocerasus officinalis
Maçka - Trabzon

Scolymus hispanicus
Maltepe - İstanbul

Scorzonera sublanata
Isparta

Tulipa clusiana
İzmir (yetiştirilmiş)

Tulipa schrenkii
Maltepe - İstanbul (yetiştirilmiş)

Viola tricolor
Maltepe - İstanbul (yetiştirilmiş)

Albizia julibrissin
Maltepe - İstanbul (yetiştirilmiş)

Aquilegia olympica
Hamsiköy - Trabzon

Arum dioscoridis (meyve)
Antakya